
Rea FULGOSI-MASNJAK
Vlasta VINCE-RIBARIĆ

STOTINU SVJEDOČANSTAVA

U razgovorima s prognanicima, logorašima i drugim ratnim stradalnicima, bilježeći njihove izjave, bile smo duboko potresene iskazima, ali i zadivljene iznošenjem lišenim mržnje jer je iz njih govorila veličina Čovjeka i olakšanje od tereta koji nose. Ti ljudi, sada bez doma, govore o želji da se vrate, čeznu za kućom, makar bila porušena. U njima, međutim, tinjaju sumnja i strepnja hoće li im biti moguć zajednički život kao prije s onima koji su se stavili na protivnu stranu. Iz njih govori vjera i nada, a nadasve ljubav za domovinu.

1. UVOD

Društvo hrvatskih intelektualki (DHI) nevladina je, nestranačka i neprofitna udruga visokoobrazovanih žena koja aktivno promovira etičke, kulturne, nacionalne i općeljudske vrijednosti. Zalaže se za promicanje mira i tolerancije, obranu ljudskih prava, unapređenje socijalnog, ekonomskog, profesionalnog, odgojnog i obiteljskog položaja žena, sudjelovanje žena u javnom životu na nacionalnoj i međunarodnoj razini u duhu suradnje, prijateljstva i solidarnosti. DHI je deset godina punopravan član Europskog udruženja akademski obrazovanih žena koje okuplja društva iz 20 zemalja, kao i Međunarodnog udruženja akademski obrazovanih žena koje okuplja društva iz 79 zemalja. Kroz suradnju s članicama tih dvaju udruženja, DHI svojim aktivnostima predstavlja Hrvatsku kao nezavisnu i demokratsku zemlju koja poštuje ljudska prava.

Početak rada Društva poklapa se s vremenom agresije JNA i paravojnih srpskih formacija na Republiku Hrvatsku, a prva aktivnost kasnije osnovanog društva bilo je protestno pismo koje su sastavile, potpisale i u svijet poslale akademski obrazovane žene iz Zagreba u trenutku kada je agresor spalio hrvatsko selo Čelije i protjerao njegovo pučanstvo. Tim su pismom-apelom, koje je potpisalo 460 akademski obrazovanih žena, upozorile demokratski slo-

bodni svijet o prijetnji miru i napadu na Hrvatsku. Iz te je akcije potekla ideja o osnivanju društva, koje je utemeljeno 27. ožujka 1992. godine.

Djelatnosti Društva su, između ostalog, obuhvaćale sakupljanje i obrađivanje dokumentacije o stradavanju hrvatskog naroda u okviru kojeg su sakupljana svjedočanstva sudionika ratnih zbivanja iz raznih dijelova Hrvatske. Među tim svjedočanstvima je i 100 svjedočanstava prognanika s područja Vukovara, objavljenih u istoimenoj knjizi.

Prije objavljivanja iskaza svjedoka, o njihovom sadržaju obavještene su ustanove koje po svojoj dužnosti moraju bilježiti, pohranjivati, tumačiti, provjeravati i kažnjavati zločine protiv čovjeka i čovječnosti te protiv kršenja ljudskih prava kako se ne bi zaboravio početak i tijek zala i zločina genocida nad hrvatskim i ostalim nesrpskim stanovništvom u Hrvatskoj i nad njezinim braniteljima koji su teško stradali u srpskim logorima-mučilištima. O potonjem je Društvo među prvima obavijestilo svjetsku javnost već 6. siječnja 1992. godine, a ista je javnost o tome još dugo šutjela.

U svojim svjedočanstvima prognanici i povratnici oslobođeni iz srpskih logora govore o svojim gorkim iskustvima i mučnim sjećanjima. Govore o sebi i svojim obiteljima, o životu koji su provodili prije rata, o zbivanjima u ratnom haranju, o imetku koji su morali ostaviti i koji je uništen, posebno o patnjama koje su prolazili izloženi okupatorskom i agresorskom nasilju. Govore o zločinima koje su vidjeli i doživjeli, o zločincima koji su ih počinili i koje su prepoznali. Iznose svoje osjećaje razočaranja vidjevši čak i svoje donedavne susjede u redovima agresora, pa čak i mučitelja. Svjedoče i o onim pojedinim Srbima koji su suosjećali s njima i njihovom patnjom.

Svjedočanstva-iskazi indiciraju da je zločin bio unaprijed planiran, da je proveden sustavno na svim mjestima zbivanja, da su se kršila ljudska prava i međunarodne konvencije u svakoj prilici i nad svima – civilima, djecom, ženama, starcima, osobito zatočenicima u svim agresorskim logorima. Prognanici su napuštali svoje domove sa zavežljajima ili su, spašavajući živote, uspjeli na vrijeme pobjeći s minimalnom imovinom, ostavljajući imetak na milost i nemilost ili pak, pod prisilom, „dobrovoljno“ agresoru.

U vrijeme sakupljanja svjedočanstava u Hrvatskoj je bilo više od 250.000 prognanika iz okupiranih krajeva, oko 14.000 nestalih osoba prema najstrožim međunarodnim kriterijima te više od 14.000 invalida.

2. MEĐUNARODNOPRAVNE DEFINICIJE RATNOGA ZLOČINA I ZLOČINA GENOCIDA

Osim pojedinačnim naporima znanstvenika koji bi trebali pridonijeti predviđanju, kontroli i prevenciji ratne agresije, masovnih ubojstava ili genocida, isto se nastoji postići i pravnim normama.

Još 1933. godine pravnik Raphael Lemkin započeo je stvaranje onoga što će 15 godina kasnije postati *Konvencija o genocidu*. U svojoj studiji o vladavini sila Osovine u okupiranoj Europi predložio je izraz „genocid“, složenicu grčke riječi *genos* (rasa, pleme) i engleske riječi *cid* (ubijanje), za uništavanje nacije ili etničke skupine. Kao rezultat njegovih nastojanja Ujedinjeni narodi (Glavna Skupština UN-a) 11. prosinca 1946. donose *Rezoluciju*, a potom, 9. prosinca 1948., i *Konvenciju o genocidu* u kojoj se ističu sljedeći članci:

Članak 1. Stranke ugovornice potvrđuju da je genocid, bez obzira na to je li izvršen u vrijeme mira ili rata, zločin prema međunarodnom pravu i obvezuju se da će ga spriječiti i kažnjavati.

Članak 2. U ovoj konvenciji genocid je bilo koje od sljedećih djela, počinjeno s namjerom da se potpuno ili djelomično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina: a) ubojstvo članova neke skupine; b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede članovima skupine; c) namjerno podvrgavanje skupine takvim uvjetima života koji bi trebali dovesti do njezina potpunog ili djelomičnog uništenja; d) nametanje takvih mjera kojima se želi spriječiti rađanje u okviru skupine; e) prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu.

Članak 3. Kaznit će se osobe koje su izvršile genocid ili bilo koje drugo djelo nabrojeno u Članku 3., bez obzira na to jesu li oni rukovoditelji, funkcionari ili obični pojedinci.

U članku 6. navodi se i da će „... osobama optuženima za genocid (...) suditi nadležni sud države na čijem je teritoriju djelo počinjeno ili za to nadležan međunarodni kazneni sud“ (*International Law*, 1987.).

3. METODOLOGIJA RADA

Sakupljanje dokumentacije o stradanjima hrvatskog naroda, domovine i pojedinaca tijekom rata, njezino organiziranje i pohranjivanje kao povijesnih svjedočanstava postavlja velike zahtjeve pred one koji se time bave jer uz visokorazvijenu empatiju i profesionalnu kompetenciju treba sačuvati diskreciju, istinitu i objektivnu registraciju

i interpretaciju, pridržavanje etičkih načela te prepoznavanje i uvažavanje mišljenja, stavova i reakcija sugovornika. Stoga su na početku rada postavljeni ciljevi, razrađena je metodologija rada i uspostavljena suradnja s odgovarajućim institucijama i pojedincima.

Početni cilj bio je sakupiti najmanje sto svjedočanstava o kršenju ljudskih prava i zločinima počinjenim tijekom agresije, prevesti ih na engleski jezik i uputiti mjerodavnim međunarodnim institucijama (Komitet za ljudska prava UN-a u Genevi, State Department, Međunarodni sud za ratne zločine i dr.) te upozoriti svjetsku javnost tko je agresor na Republiku Hrvatsku i što se tijekom agresije na ovim prostorima događalo. Osim toga, sakupljena svjedočanstva trebalo je pripremiti za tisak i, bude li financijskih sredstava, objaviti knjigu na hrvatskom, engleskom, njemačkom i francuskom jeziku.

Za sustavno vođenje razgovora sa svjedocima sastavljen je upitnik koji je odgovarao zahtjevima UN-a za prikupljanje dokumentacije o kršenju ljudskih prava te je kao takav mogao biti uzet u obzir prilikom pokretanja postupaka. Upitnik sadrži podatke o osobi koja je zabilježila svjedočanstvo i osobi koja je svjedočila.

Podaci koji se odnose na svjedoka:

Prezime, ime, ime oca, datum i mjesto rođenja, nacionalnost, zanimanje, mjesto prebivališta prije agresije, sadašnje prebivalište, obiteljsko stanje, broj djece, dob djece, broj osoba u domaćinstvu prije progonstva ili izbjeglištva, gdje su sada zbrinuti i smješteni;

Imovinsko stanje prije progonstva ili izbjeglištva (podaci o vlasništvu kuće, stana, zemljišta, stoke i ostalog).

Podaci o napuštenoj imovini (razaranje, palež, pljačka, drugi načini uništavanja i oduzimanja).

Kratak opis života prije agresije.

Datum dolaska agresora.

Ime agresora (bivša JNA, paravojne formacije, suseljan i sugrađani i sl.).

Vremenske naznake događaja koji su prethodili napuštanju mjesta prebivališta.

Detaljan opis vjerodostojnih činjenica o kršenju ljudskih prava, stradanju pučanstva, žrtvama, s mjerodavnim vremenskim podacima.

Ostali podaci koji se mogu odnositi na događaje, ljude i činjenice, a potkrepljuju ili upotpunjuju dokaze o stradanjima svjedoka i žrtvama agresora koji nisu obuhvaćeni prethodnim pitanjima;

Mjesto i datum svjedočanstva.

Popis svjedoka i onoga tko je prikupio podatke.

Uz upitnik, svaki svjedok koji je boravio u zatvoru, logoru, kućnom pritvoru ili je bio na prisilnom radu, ispunjavao je i anketni list Crvenog križa.

Odabran je educirani tim sastavljen od članica DHI-ja koji je mogao obaviti zadatak i udovoljavao unaprijed postavljenim zahtjevima. Rad na sakupljanju i pripremi dokumentarnog materijala bio je dobrovoljan. Razgovori sa svjedocima vođeni su “u četiri oka” u Klinici za zarazne bolesti Fran Mihaljević, zbjegovima i sportskim dvoranama gdje su živjeli prognanici te u privatnim stanovima s pojedincima smještenima kod rodbine.

Suočeni s nemogućnošću brzog povratka u svoje domove i razrušena mjesta, bez imovine koju su cijeloga života stjecali, bez mogućnosti da svoj život i život bližnjih vrata u stare tokove i uzmu sudbinu u vlastite ruke, svjedoci – prognanici, zarobljenici, civili i sudionici Domo-vinskog rata – dobrovoljno su svjedočili i svojim potpisima potvrdili vjerodostojnost prikupljenih podataka. Pri tome su vjerovali kako će time pripomoći povratku u porušene i okupirane domove, širenju istine kao i kažnjavanju počinitelja nedjela.

U pripremi prikupljenih svjedočanstava zaštićen je identitet svjedoka i svi osobni podaci koji bi ga mogli otkriti. Iz svjedočanstava i prikupljenih podataka već u lje-to 1992. godine bilo je moguće sastaviti različite popise i predati ih Crvenom križu i drugim važnim institucijama radi potrage za nestalim osobama, razmjene zarobljenika i slično.

Sastavljeni su popisi:

Zarobljenih kod Vukovara između 17. i 22. studenog 1991. godine.

Zarobljenih kod Vukovara koji su prema izjavama svjedoka još ostali u zatvoru Sremska Mitrovica.

Zarobljenih kod Vukovara koji su bili odvedeni u druge zatvore i onih protiv kojih su podignute optužnice.

Zarobljenih oko Vukovara i civila u okupiranim područjima koji su ubijeni ili su podlegli zlostavljanju i mučenju (prema izjavama očevidaca).

Zarobljenih oko Vukovara koji su bili izloženi posebno teškom i okrutnom zlostavljanju u Sremskoj Mitrovici, Stajićevu, Nišu, Šidu i drugim zatvorima.

Zlostavljanih civila u okupiranim mjestima, logorima, zatvorima.

Zlostavljanih i odvedenih u logor Manjača, zatvor Glina, Titova Korenica, Stara Gradiška, Beli Manastir, Knin, Šamarica.

Nestalih osoba.

Zarobljenica kod Vukovara između 17. i 22. studenog 1991.

Prepoznatih pripadnika JNA, rezervista, teritorijalaca, paravojnih formacija, sugrađana, suseljana i ostalih koji su na razne načine sudjelovali u zločinima, pljački, uništavanju imovine i kršenju ljudskih prava.

Ispitano je 100 svjedoka – 28 žena i 72 muškarca iz 37 gradova, mjesta i sela u Republici Hrvatskoj. Svjedoci zatočenici i logoraši bili su u 15 zatvora i logora na području bivše Jugoslavije, a civili u kućnom pritvoru i na prisilnom radu u tri okupirana sela.

Nesebičnim radom suradnika DHI-ja u Velikoj Britaniji sva je dokumentacija prevedena na engleski jezik da bi se mogla dostaviti međunarodnim institucijama. U vrijeme posjeta posebnog izvijestitelja za ljudska prava UN-a za bivšu Jugoslaviju Tadeusza Mazowieckog 15. siječnja 1993. godine predana mu je sva dokumentacija. Preko Veleposlanstva SAD-a u Zagrebu 22. siječnja 1993. godine ista je dokumentacija predana State Departmentu u Washingtonu, a istog dana i delegaciji International Human Rights Law Group iz Washingtona. Sva je prikupljena dokumentacija predana i važnim institucijama u Republici Hrvatskoj.

Kako bi ostvario postavljene ciljeve, DHI je uspostavio suradnju s mnogim institucijama i pojedincima. Dragocjene informacije, sugestije i pomoć pružili su Visoki komesarijat UN-a za izbjeglice, Ured Vlade Republike Hrvatske za prognanike i izbjeglice (na čelu s prof. dr. A. Rebićem), Ministarstvo rada, socijalne skrbi i obitelji Republike Hrvatske, Ured za informacije Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske (na čelu s prof. dr. I. Kostovićem), Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske, Vlada Republike Hrvatske i mnogi drugi.

Dio svjedočanstava, prikupljenih od travnja do studenog 1992. godine u Zagrebu, objavljen je u knjizi čijim su izdavanjem ostvareni postavljeni ciljevi i domaća i međunarodna javnost upoznata s autentičnim potresnim iskazima pojedinaca koji govore sami za sebe i kojima je svaki dodatan komentar suvišan. Stotinu svjedočanstava samo je djelić ukupnog broja zločina, progona, razaranja i uništavanja koja su se dogodila od početka agresije na Republiku Hrvatsku 1991. godine. Prikupljeni su tijekom tih događanja, što naglašava njihovu važnost i autentičnost.

Za sve one koji su preživjeli i za one koji su zaboravili vrijeme agresije na našu domovinu, kao i za buduća pokoljenja, donosimo citat autorice knjige:

„Ipak, želim na kraju reći da su to iskazi o ogromnom trudu i ulaganjima u materijalna i duhovna dobra čovjeka, stvarana dugo i strpljivo, da bi nestala u trenu, u jednom kratkom dahu života, u plamenu mržnje, želje za uništenjem, razaranjem i prisvajanjem, i to od nekog drugog čovjeka, dojučerašnjeg susjeda, možda prijatelja, pripadnika nekog drugog naroda za kojeg bismo željeli vjerovati da je nekada imao iste plemenite ciljeve i potrebu za stvaranjem. Čitajući ta svjedočanstva, otkrivamo ne samo stravičnu genezu neprijateljskog zločina i zvjerstva, ljudsku patnju i bol žrtve već i nadljudsku snagu, žilavost, herojstvo, dostojanstvo i vjeru u život onih koji su kročili kroz pakao i plamen ovog strašnog rata. I ne samo to, te žrtve rata, ti svjedoci rata imali su snagu i hrabrost svjedočiti o tom paklu, proći ga još jednom svojim razumom i osjećajima, zadržati ga u najmanjim pojedinostima u svojim sjećanjima i nastaviti živjeti s njegovim posljedicama. Ti, koji bi nakon svega trebali osjećati mržnju i osvetu prema svom neprijatelju i krvniku, mogli su čak u sebi naći snage za velikodušno praštanje, suosjećanje i pomirenje“ (Fulgosi i sur., 1993.).

LITERATURA

- LJ. FULGOSI I SUR. (1993), *Stotinu svjedočanstava. Potresni iskazi hrvatskih prognanika i logoraša*, Zagreb, Društvo hrvatskih intelektualki, Institut za primijenjena društvena istraživanja.